

ФОРМУВАННЯ АГЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

*О. Мельник,
Т. Гуркова*

У реаліях сьогодення в освіті важливим аспектом є не лише створення безпечного освітнього простору, а й організація процесу навчання в сучасних закладах дошкільної та початкової освіти. Ґрунтовного перегляду потребують взаємовідносини між вихователем, учителем та дитиною через виклики, зумовлені воєнним станом, освітніми втратами й вимушеним переходом на дистанційний формат навчання. Дитина не може бути пасивним спостерігачем, оскільки традиційна модель здобування знань остаточно втрачає свою ефективність і трансформується в особистісно орієнтовану парадигму, що фокусується на забезпеченні індивідуальної траєкторії розвитку кожної особистості [1; 3]. Саме дитяча агентність як здатність, потреба та схильність виявляти цілеспрямовану ініціативу, здійснювати свідомий вибір, ставити мету, брати відповідальність за власні дії, впевнено впливати на зміни у своєму житті, долати безпорадність стає ключовим рушієм у середовищі дошкільної та початкової освіти. Агентність – це внутрішня потреба сучасної дитини, її ресурсний потенціал, що тісно пов'язаний із практичним упровадженням компетентнісного, діяльнісного та нейропсихологічного підходів, які гармонійно враховують вікові особливості та можливості, закономірності вищої нервової діяльності та принципи природовідповідності на кожному етапі її розвитку [2]. Забезпечення агентності в дошкільній ланці освіти реалізується, насамперед, посередництвом ігрової діяльності, за якої провідна роль належить гнучкому ігровому середовищу та вільному вибору видів гри. Вихователь ЗДО має відмовитися від надмірної регламентації та перебудувати простір груп таким чином, щоб усі розвивальні матеріали, дидактичні ігри та дослідницькі інструменти перебували у відкритому доступі на рівні очей дитини, стимулювали її природну допитливість і спонукали до самостійних дій. Упровадження ігрових технологій із чіткими, але добровільно прийнятими правилами допомагає старшим дошкільникам свідомо керувати власною поведінкою, сприяє формуванню

механізму підпорядкування мотивів та закладає елементи довільності психічних процесів [1]. Аналогічні зміни відбуваються в період адаптаційно-ігрової діяльності в НУШ, забезпечуючи наступність між дошкільною та початковою ланкою освіти. Важливим методом фасилітації дитячої суб'єктності є практика щоденного спільного планування, наприклад, під час ранкового кола чи зустрічі вихованців, під час яких діти вчаться заявляти про власні потреби, пізнавальні інтереси та безпосередньо впливають на розклад / режим дня. Впровадження емпіричного навчання з проведенням експериментів і моделюванням проблемних ситуацій ставить дитину в позицію автономного дослідника, який формулює спочатку з педагогом, а надалі самостійно власний запит дослідження, вчиться бачити проблеми, збирає інформацію в пошуку, робить самостійно перші відкриття й узагальнення, що поступово переорієнтовує педагогічний супровід від прямого контролю й тренування до ненав'язливого стимулювання.

У початковій освіті розвиток агентності молодших школярів набуває особливого значення як ключова умова мінімізації та подолання освітніх втрат і розривів. Конструювання сучасного особистісно орієнтованого уроку (заняття) передбачає обов'язкове залучення учнів до цілепокладання, усвідомлення та прийняття завдань уроку, спільне планування взаємодії, проєктування етапів діяльності та створення ситуацій постійного інтелектуального вибору [3]. Педагог не просто транслює готові знання, а спонукає дітей самостійно шукати відповіді, працювати за індивідуальною траєкторією, обирати рівень складності завдань чи форму взаємодії – від автономного опрацювання матеріалу до кооперативного навчання у змінних чи постійних проєктних групах. Завдяки упровадженню педагогіки партнерства як у дошкільній, так і в початковій школі взаємодія між учасниками освітнього процесу набуває характеру розподіленого лідерства, горизонтальних зв'язків та повної рівноправності суб'єктів. Саме від умінь педагога детально продумати систему викликів і відкритих запитань залежить ефективна організація взаємодії, за якої учень на добровільній основі працює над завданням, виявляє ініціативу та самостійність у прийнятті рішень [4]. Особливої специфіки набуває цей процес в умовах тривалого дистанційного та/чи змішаного навчання, коли педагогу необхідно мати в арсеналі технології асинхронного навчання, інтерактивні аркуші, гейміфіковані

квести та цифрові вікторини, які дають змогу дитині рухатися у власному темпі й самостійно розподіляти ресурси в навчанні. Складніше впроваджувати індивідуальну освітню траєкторію в дошкільній освіті, адже діти ще не вміють читати, друкувати, не мають гаджетів тощо, тому допомога батьків набуває вирішального значення. Паралельно з цим критично важливо розвивати у здобувачів освіти навички самоорганізації, що поєднують раціональне облаштування робочого місця, вміння орієнтуватися в часі та користуватися електронними сервісами навчання. Неодмінною умовою підтримки дитячої агентності є перехід до системи формувального оцінювання, за якою рефлексія та самооцінка дитини завжди передують оцінці педагога. Ця вимога стосується як початкової, так і дошкільної освіти. Починаючи з дитячих садків, діти вчаться формулювати оцінювальні судження за прикладом / зразком, порівнювати, оцінювати власний доробок, власні досягнення з попередніми результатами. При цьому педагог формує стійку віру у власні сили, знімає психологічне напруження й закладає міцне підґрунтя для індивідуальної траєкторії розвитку кожного учасника освітнього процесу. У контексті інклюзивної освіти організація навчання дітей з ООП вимагає злагодженої координації вчителя, вихователя, асистента та всієї команди супроводу з метою гнучкої адаптації та модифікації змісту, методів і середовища, що дозволяє кожній дитині повною мірою реалізувати власний потенціал. Системний розвиток агентності неможливий без активного залучення батьківської спільноти, представників ІРЦ, узгодження єдиних вимог до автономії дитини у школі та вдома, а також створення сприятливого психологічного клімату й використання технік соціально-емоційного навчання для подолання стресових чинників сьогодення. Побудований на таких засадах освітній процес трансформує теоретичні концепції в дієвий методичний інструментарій, виховує вмотивоване, критично мисляче та відповідальне покоління, здатне свідомо будувати майбутнє суспільство.

Корисною в цьому процесі стане добірка вправ / ігор [2], які допоможуть педагогам організувати заняття для формування агентності дитини й дозволять наочно побачити наступність у використанні методів дошкільної та початкової освіти та полегшать підбір інструментарію для конкретної вікової категорії (табл. 1).

Таблиця 1

Вправи для формування агентності здобувачів дошкільної та початкової освіти

№	Назва вправи / гри	Сутність вправи	Вплив на формування агентності для дітей дошкільного віку	Вплив на формування агентності для учнів початкових класів
1	2	3	4	5
1	«Меню вибору» (Choice Board)	надання вибору між 3–4 варіантами діяльності або способами виконання завдання	вибір видів діяльності (гра, малювання, пазли), усвідомлення власних інтересів	вибір формату виконання завдання (письмо, малюнок, презентація, проєкт)
2	«Стіна „Я можу“»	візуалізація навичок: дитина прикріплює стікер із завданням, яке навчилася виконувати сама	формування впевненості у власних силах (самообслуговування, базові соціальні навички)	розвиток рефлексії щодо власних досягнень та прогресу в навчанні
3	«Створення правил групи / класу»	колективне обговорення та написання / моделювання правил життя у групі / класі	розуміння логіки обмежень та відповідальності за спільний комфорт	розуміння важливості домовленостей, соціальної відповідальності та демократії, укладання та дотримання угоди
4	«Моя навчальна зона»	вибір місця та умов роботи (на килимку, за столом, із другом)	стимулювання саморегуляції: де зручніше працювати	розвиток просторового мислення та відповідальності за організацію робочого місця
5	«Майстри запитань»	заміна відповідей на запитання дитини зустрічним запитанням: «А як ти думаєш?»	розвиток допитливості та навички мислити самостійно	формування навичок критичного мислення й упровадження дослідницького підходу до навчання

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
6	«День ідей» (Brainstorming)	спеціальний час для генерації ідей щодо змісту навчання чи інших видів діяльності	розвиток відчуття значущості власної думки у групі	формування вмінь пропонувати рішення та співпрацювати заради спільної мети
7	«Ментор-одноліток»	надання можливостей дитині навчити іншу дитину тому, що вона вже знає	формування навичок допомоги, емпатії та перших лідерських якостей	поглиблення знань під час пояснення іншим, розвиток комунікативної компетентності, емпатії, вміння співпрацювати
8	«Світлофор рефлексії»	використання кольорових карток для оцінки: «Я зрозумів», «Мені потрібна допомога», «Я не зрозумів»	формування навичок самооцінювання досягнень, власного стану та потреб	формування навичок об'єктивного самооцінювання досягнень, уміння планувати, за потреби звертатися за допомогою
9	«Конструктор завдань»	самостійне складання завдань для іншого за темою	розвиток творчої уяви та розуміння структури гри / завдання	розуміння логіки навчального матеріалу та вміння його структурувати
10	«Клуб дослідників»	створення мініпроектів на основі запитань дітей «Чому...?»	підтримка ініціативи та перетворення запитань для організації діяльності	формування навичок пошуку інформації, постановки завдань, формулювання гіпотез, вміння приймати рішення, систематизації та презентації результатів
11	«Щоденник успіху»	запис (малюнок) того, що сьогодні вдалося найліпше	формує позитивну самооцінку та концентрацію на позитиві	учить аналізувати власні зусилля та бачити динаміку особистісного зростання

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
12	«Картка допомоги»	прийняття самостійного рішення: потрібна допомога; хочу впоратися сама / сам	відчуття меж між «я спробую» та «мені потрібна підтримка»	розвиток саморегуляції та вміння просити про допомогу без страху помилки
13	«Театр прийняття рішень»	проведення рольових ігор, у яких герої опиняються в ситуації вибору та наслідків	тренування прийняття простих рішень у безпечному середовищі	аналізування причинно-наслідкових зв'язків та відповідальності за власний вибір
14	«Графік відповідальності»	розподіл ролей у групі (черговий, помічник, винахідник) за бажанням дітей	відчуття власної ролі та внеску в спільну справу	усвідомлення важливості кожного учасника для успіху спільного проєкту
15	«Зворотний зв'язок»	оцінювання роботи вчителя або заняття (що сподобалось, що змінити)	відчуття власної значущості в освітньому процесі	формування вмінь конструктивно висловлювати думку, критично мислити й аргументувати її
16	«Спікер-тайм»	розповідь про власне захоплення (хобі, іграшка, знання)	подолання страху публічних виступів, розвиток мовлення, збагачення словникового запасу	розвиток навичок презентації, структурованого викладу думок, оцінних суджень, вміння аргументувати думки, переконувати в істинності суджень
17	«Як вирішити проблему?»	вирішення конфлікту або проблеми без втручання дорослого (за алгоритмом)	розвиток навичок знаходити компроміс, домовлятися у грі	формування навичок медіації, конструктивного вирішення конфліктів

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
18	«Вірю–не вірю»	генерування фактів на заздалегідь озвучену тему (правдиві або вигадані)	<i>(вправа не підходить за віковими особливостями)</i>	формування навичок перевірки фактів, роботи з інформацією та критичного аналізу
19	«Мої SMART-цілі»	планування маленьких кроків до великої навчальної чи особистісної мети	планування діяльності чи розпорядку дня за допомогою візуальних зображень (сюжетних малюнків)	самостійне планування власної діяльності, поділ її на етапи та прогнозування результатів
20	«Проект винахід» „Мій	створення поробки з підручних матеріалів для вирішення конкретного завдання	розвиток креативності, дивергентного мислення та первинної пошукової активності	формування інженерного / дизайн-мислення, вміння автономно використовувати ресурси для вирішення проблем

На основі вищезазначеного пропонуємо покрокові дії та рекомендації щодо формування агентності здобувачів освіти в закладах дошкільної та початкової освіти.

Керівникам ЗДО та ЗЗСО:

- *управлінську діяльність будувати на засадах педагогіки партнерства (розподілене лідерство, взаємоповага, діалогічні форми взаємодії);*
- *включити до плану роботи закладу освіти розгляд питання впровадження діяльнісного підходу, формування агентності здобувачів освіти;*
- *сприяти подальшому впровадженню формувального оцінювання (створення творчих груп, організація семінарів, майстер-класів, розроблення рекомендацій щодо формувального оцінювання);*
- *координувати організацію інклюзивного навчання (забезпечення злагодженої роботи вчителя, асистента та всієї команди супроводу, налагодження співпраці із фахівцями ІРЦ);*
- *забезпечувати створення гнучкого освітнього й ігрового середовища (створення умов для розвитку ігрової діяльності й вільного вибору видів гри, забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти, врахування особливостей адаптаційно-ігрового періоду під час організації освітнього процесу);*
- *проводити політику максимальної індивідуалізації освітнього процесу шляхом впровадження індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти.*

Вихователям ЗДО:

- *трансформувати розвивальний простір груп (створення умов для відкритого доступу до ігор та матеріалів);*
- *розробляти і впроваджувати правила співжиття за допомогою гри (використання ігрових технологій з метою формування навичок керування власною поведінкою, дотримання правил);*
- *практикувати щоденне спільне планування режиму дня та видів діяльності (проведення ранкового кола, спільного планування, визначення та врахування потреб і запитів вихованців);*
- *використовувати активні методи і стратегії навчання, що сприяють формуванню дослідницьких умінь та навичок дитини*

(упровадження емпіричного навчання: спостереження, проведення експериментів, моделювання ситуацій, проєктне навчання);

- *формувати навички само- та взаємооцінювання* (формулювання оцінювальних суджень за зразком, опорою, порівнювання власних досягнень із попередніми результатами й успіхами, формування впевненості у власних силах);
- *цілеспрямовано планувати роботу із формування агентності здобувачів освіти* (за зразком таблиці 1).

Учителям початкових класів:

- *залучати учнів до цілепокладання та конструювання уроку* (залучення учнів до формулювання власних навчальних завдань, спільного планування діяльності, створення ситуацій інтелектуального вибору);
- *забезпечувати впровадження індивідуальної траєкторії навчання* (організація синхронного та асинхронного навчання, спонукання учнів до вибору рівня складності завдань, планування індивідуальної роботи з обдарованими учнями та особами із ООП);
- *практикувати систему відкритих запитань під час вивчення навчального матеріалу* (організація взаємодії за допомогою системи викликів, спонукання до мотивації та виявлення ініціативи);
- *упроваджувати в освітній процес активні методи і технології навчання* (використання інтерактивних аркушів, методів і стратегій розвитку критичного мислення, парних та групових форм роботи, гейміфікованих квестів і цифрових вікторин);
- *розвивати навички самоорганізації учнів* (організація власного робочого місця, планування роботи, орієнтація в часі, користування електронними сервісами);
- *реалізувати формувальне оцінювання* (залучення до саморефлексії, об'єктивного само- та взаємооцінювання, планування умов і напрямів особистісного розвитку);
- *цілеспрямовано планувати роботу із формування агентності здобувачів освіти* (за зразком таблиці 1).

Таким чином, цілеспрямована робота педагогічних працівників із формування агентності здобувачів освіти у дошкільній та

початковій освіті сприятиме забезпеченню суб'єктності, цілепокладанню, відповідальності та рефлексії вихованців, що є важливими чинниками успішного розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт дошкільної освіти. *Міністерство освіти і науки України* URL: <https://surl.li/xpwwjyh>
2. *Паркер Р., Томсон Б. С.* Біла книга. Діяльнісний підхід у школі. 2019. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi62/789978.pdf>
3. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти : Постанова КМУ від 24.07.2019 № 688. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
4. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : Наказ МОН України від 29.08.2024 № 1225. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://surl.li/lizucz>

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти